

CELS GOMIS I MESTRE

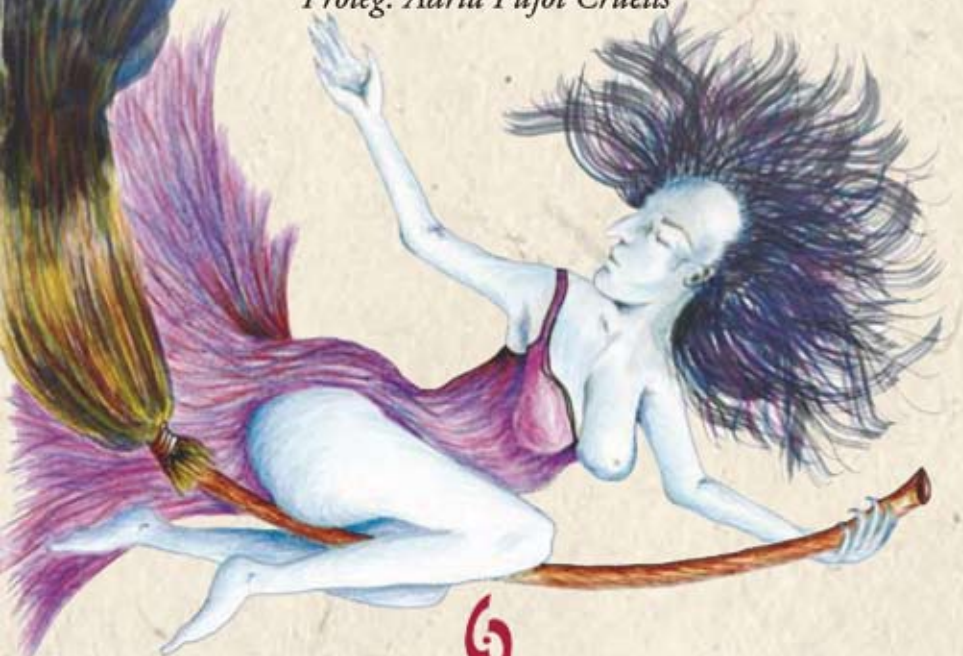

La bruixa catalana

Edició a cura de: Cels Gomis i Serdañons

Il·lustracions: David Granato

Pròleg: Adrià Pujol Cruells

edicions
Sidilla

Col·lecció La Talaia Clàssics, 3

LA BRUIXA CATALANA

CELS GOMIS I MESTRE

La bruixa catalana

Aplec de casos de bruixeria, creences
i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels
anys 1864 a 1915

A cura de

CELS GOMIS I SERDAÑONS

Pròleg

ADRIÀ PUJOL CRUELLS

Il·lustracions

DAVID GRANATO

edicions
Sicília

La Bisbal d'Empordà, 2016

Edicions Sidillà SL.

Carrer Catalunya, 4
17100 La Bisbal d'Empordà
Tel. 628269186 i 669607516
www.edicionssidilla.cat
info@edicionssidilla.cat

© del pròleg: Adrià Pujol Cruells
© de les il·lustracions: David Granato
© de l'edició: Edicions Sidillà

Disseny i maquetació: J. Pujadó
Correcció: Xavier Cortadellas
Impressió: Impremta Pagès, d'Anglès (la Selva)

ISBN: 978-84945041-1-2
Dipòsit legal: GI- 1192-2016
Primera edició: Octubre 2016

Tots els drets reservats. Si voleu fotocopiar parcialment aquest llibre, feu-ho legalment contactant amb CEDRO: 932720445 o cedrocat@cedro.org

SUMARI

7	∞	Una gran nota al peu de la Renaixença
17	∞	Nota sobre l'edició
19	∞	LA BRUIXA CATALANA
21	∞	Pròleg
33	∞	Generalitats
39	∞	Bruixes i bruixots transformats en animals
57	∞	Reunions de bruixes
65	∞	La bruixa i les tempestats
85	∞	La velocitat de translació de les bruixes
93	∞	Tiradors de sorts i endevinaires
101	∞	El dimoni. Aparicions nocturnes
117	∞	Els ponts del Diable. Les pedres del Diable
135	∞	Imprecacions contra les bruixes i les males arts
151	∞	Desencordadors, saludadors i curanderos
169	∞	El mal donat
185	∞	Remeis populars
231	∞	La nit de Sant Joan
243	∞	APÈNDIXS
243	∞	Catolicisme i superstició
253	∞	Oracions i documents curiosos relatius a la bruixeria a Catalunya
274	∞	Bibliografia folklòrica de Cels Gomis
277	∞	Índex toponímic

UNA GRAN NOTA AL PEU DE
LA RENAIXENÇA

Cels Gomis i Mestre (Reus, 1841 - Barcelona, 1915) va ser enginyer, divulgador científic i geòleg. I un folklorista considerable.

Abans d'acabar els seus estudis d'enginyeria de Camins, Canals i Ports a Madrid (on havia passat la infantesa), Gomis va ser cridat per treballar en la construcció del ferrocarril de Reus a Montblanc. La feina comportava desplaçaments continus. Passar temporades lluny de casa i de la família. Per això va entrar en contacte amb terres i gents. I de retruc es va interessar pel folklore, especialment per les creences populars. Els altres i les seves visions del món. Obrers i pagesos, les classes subalternes de la Revolució Industrial, dones i capellans rurals es van convertir en els seus informadors.

Entre 1862 i 1866 treballa per al ferrocarril a Catalunya. I en paral·lel es polititza. S'integra al Club dels

Federalistes. Pren part en l'assalt de l'Ajuntament de Barcelona, durant la Revolució de Setembre de 1868, anomenada La Gloriosa. L'any 1869 participa en el Pacte de Tortosa i en la insurrecció dels anomenats «federalistes intransigents», motiu pel qual s'ha d'exiliar a Ginebra. Allí coneix la Internacional, simpatitza amb les idees de Mikhaïl Bakunin, i l'any 1870 torna a Espanya. Instal·lat a Madrid, fa de secretari de l'organització anarquista Aliança de la Democràcia Socialista, fundada pel tipògraf Rafael Farga. També s'afilia com a mecànic a la federació madrilenya de l'Associació Internacional de Treballadors. Hi exerceix el càrrec de secretari de Propaganda, i esdevé secretari del consell de redacció de la revista «La Solidaridad».

Torna a treballar d'enginyer al País Basc, a Almadén i a Catalunya. Escriu en multitud de revistes polítiques. Internacionalista, lliurepensador i catalanista, alterna l'activisme amb la feina en l'extensió del ferrocarril. Però la militància perdrà pistonada, a mesura que s'acosti el tombant de segle. Mentrestant, l'activitat excursionista, pedagògica, editorial i d'investigació sobre tradicions orals farà un salt endavant. Des de l'any 1876 es dedica amb ímpetu a la recopilació del folklore català. Publica un gavadal d'articles als butlletins, primer de l'Associació d'Excursions Catalana i després del Centre Excursionista de Catalunya, entre d'altres. Papers científics, didàctics o etnogràfics. Enllà d'això, l'any 1894 el seu amic Valentí Almirall el convoca perquè s'integri a la junta organitzadora de la Biblioteca Arús, de la qual ajuda a redactar el primer catàleg. En serà el secretari fins a la seva mort, l'any 1915.

L'obra folklòrica de Cels Gomis és vasta i innovadora. Vasta, perquè gràcies a la feina del ferrocarril el seu radi d'acció és generós. Els reculls de camp són dilatats i es pot dir que toquen tot Catalunya. I són innovadors, perquè d'un costat combinen l'abundància de materials (tot i que amb una aportació teòrica gairebé nul·la), i de l'altre l'autor és molt fidel a l'hora de fixar testimonis sense alterar-ne res. És a dir, sense passar-los pel ribot del bon gust que el moviment cultural de la Renaixença i el regionalisme de tall burgès receptaven, a fi de presentar un poble català beatífic, noble i net.

Hem de pensar que a principis del segle XIX, les classes benestants pràcticament han abandonat el català com a llengua de cultura. Però aquesta tendència farà un tomb, traduït en un interès incipient i romàntic pel passat del país. En part és una reacció a l'absolutisme espanyol, en part és l'existència d'una burgesia liberal, urbana i autòctona, com a resultat de la Revolució Industrial. Atentes a les idees que corrien per Europa (Herder fusionava llengua i pàtria per vestir les essències nacionals), algunes elits van voler posar en solfa un ressorgiment de la consciència patriòtica catalana. En els cenacles de la Renaixença (un oreig de tall cultural), planava una mena d'enyor cap a una època esplendorosa (identificada amb l'Edat Mitjana) que, garbellada de nou, havia de servir de base per redreçar un país perdut i una llengua malmesa. Es redescobria el classicisme grecollatí en clau catalana, es revinclava la història i es pretenia dignificar la llengua. I és en aquests àmbits on s'estipularà una idea regeneradora del poble català. D'unes classes populars, s'ha de dir, que, a diferència de les classes benestants, mai no ha-

vien abandonat la llengua catalana del tot. Al capdavant un arquetip de poble posat al servei del fet diferencial, del qual Cels Gomis escriurà una grandiosa nota al peu, a cavall entre la Renaixença i el Modernisme. Un gran apèndix, per recordar que les classes baixes no mereixien quedar, ni al marge del pretès renaixement col·lectiu, ni desnaturalitzades al nou panteó dels herois indígenes.

Entre 1882 i 1915, Gomis publica una quantitat important d'opuscles, d'articles i llibres. Molt curós quan recull les dades, després no hi ha gaire intenció de situar el material en cap dels corrents teòrics que sabem que coneixia. Als seus escrits, amb prou feines cita autors del seu temps o, per ser més justos, amb prou feines hi dialoga, aquell estil tan necessari quan un escriu papers ben documentats. Al contrari, demostra plena confiança en les intuïcions pròpies, des d'un amateurisme inversemblant, però que encaixa molt bé amb les seves idees sobre l'emancipació del poble treballador. Tensió mai no resolta, aquesta, entre la seva ideologia anarcofederalista (alliberadora), i l'amor per les històries esotèriques de patró popular (un llast per a la llibertat de l'esperit).

Tanmateix, i com diu Llorenç Prats,¹ Gomis revoluciona la pràctica del folklore a Catalunya. Aborda el camp de les creences populars, fins aleshores prou menystingut (feia lleig, en consonància amb la idea romàntica d'un poble), i l'ateny amb una actitud ordenadora, de rigor i respecte. El seu anarquisme,

1 Paper insubstituïble, aquest de Llorenç Prats, fins avui el perfil més complet de l'home i de l'obra: «Cels Gomis i la cultura tradicional», dins de GOMIS, C. *La bruixa catalana*. Barcelona. Editorial Alta Fulla, 1987.

combinat amb un catalanisme de pedra picada. Les seves idees sobre el progrés, per eradicar les injustícies socials. I el seu compromís indestructible amb la raó, com l'única manera per treure el poble de les foscuries de la superstició. Tot plegat el durà a una passió, l'estudi del folklore català, que contempla una missió adjunta: recollir el saber del poble, per tot seguit salvar-lo (el poble) de la superxeria dins la qual el manté l'Església.

Si tenim en compte tot això, les obres de Cels Gomis traspuen una contradicció ideològica curiosa. I a tres bandes. Si bé és partidari d'agermanar les comunitats humanes al marge de les cultures locals, de l'altra és un catalanista liberal i estructurat que voldria preservar una idiosincràsia abans no es perdi, i a l'últim se li nota que tremola, que s'emociona amb el credo ingenu de la gent. S'interessa per tot. Meteorologia, botànica, zoologia i mitologies populars. Però des d'un compromís social amb el progrés, antagònic amb el catalanisme essencialista i jocfloralesc d'alguns factòtums de la Renaixença. Amb el progrés que precisament ha d'esborrar per sempre el jou de les creences infundades.

Els actors secundaris del ressorgiment esdevenen els protagonistes a les obres de Cels Gomis. Els rols principals de *Lo Llamp y'ls temporals* (1884), *La lluna segons lo poble* (1884), *Meteorologia i agricultura populars ab gran nombre de confrontacions* (1888), *Botànica popular ab gran nombre de confrontacions* (1891)², *Dictats tòpics*

2 *Botànica popular catalana*. Edicions Sidillà, La Bisbal d'Empordà. 2015.

catalans (1901) i *Zoologia popular catalana* (1910)³, entre altres llibres de geografia, de didàctica, monografies i manuals. Pensar el món des de la perifèria, Gomis, una opció metodològica que un segle més tard farà furor a totes les carreres d'humanitats del món. Els marges, entesos, u, com aquell lloc des d'on descolonitzar el pensament, per esbandir-se les ideologies del poder uniformador. Dos, entesos com un laboratori on netejar-se d'idees sense fonament. I tres, els marges com un calador, l'últim calador on pescar cultura popular. Des d'aquest punt de vista, Gomis també va ser un precursor, encara avui no reconegut.

El nostre autor vol recollir les creences del poble intactes, en la seva exposició i riquesa plenes, fins i tot en la seva brutícia. L'objectiu és que, temps enllà, el poble s'hi pugui reconèixer, i al mateix temps pugui dir que ni l'ombra del paganisme ni l'ombra de l'Església ja no li festegen l'esperit. Com diu Emili Samper, al llibre *De l'anarquisme al folklore, Cels Gomis i mestre (1841-1915)*, el treball de camp del reusenc és intens i extens, i a rebuf és gairebé l'únic folklorista català del seu temps que rebutja les ulleres del romanticisme. Treballa a favor d'una idea moderna sobre la funció dels reculls de cultura popular. Refusa que el pagès de la barretina, la dona del càntir i l'estibador del moll esdevinguin titelles, estereotips al servei d'una alta cultura que busca les muses a les pallisses i als fanguissars.

3 *Zoologia popular catalana*. Edicions Sidillà. La Bisbal d'Empordà. 2014.

I és així que arribem al llibre que els presento. *La bruixa catalana* no va veure la llum en vida de Cels Gomis. Tot i treballar-hi durant tres dècades, vam haver d'esperar que l'Editorial Alta Fulla la publicqués per primer cop l'any 1987. Tant aleshores com ara, el llibre es va confegir seguint l'índex que va deixar l'autor. Cels Gomis i Serdañons (nét del folklorista) va tenir cura d'aquella primera edició.

Tot i la reticència de Cels Gomis a citar marcs teòrics, a *La bruixa catalana* vostès veuran que de tant en tant apel·la als autors de l'època. No passa per alt, i de fet sembla que n'adopti la perspectiva, *La Sorcière* de Jules Michelet, publicat l'any 1862. Michelet i Gomis estipulen que la bruixeria és una reminiscència de les religions panteistes de l'antigor. Un eco de quan la humanitat, plena d'amor practicava cultes vitals, en harmonia amb la natura. Abans el cristianisme no estengués el seu sistema de control, a partir de temples obscurs, de funcionaris a sou i de cultes a la mort. Bruixes i bruixots, curanderos, remeieres i endevinaires, i el poble que els tem i alhora els necessita, el conjunt només seria un repic de llibertat, un tipus de record, inconscient i col·lectiu, del temps en què ens comunicàvem directament amb la creació. Al marge dels intermediaris eclesiàstics. Un món previ a la cristianització de tota aquella riquesa ritual.

En segon lloc, vostès constataran que Gomis no s'està de culpar l'Església, pel que fa a la tessitura d'infeliç credulitat en què viu el poble. Si es plany que la gent hagi perdut la relació pagana amb el món (relació plena de goig, d'erotisme i de veneracions a la fertilitat), tot

i considerar-la una relació nociva per al progrés de la humanitat, també carrega contra la religió de la castedat i de la circumspècció. La religió culpable d'haver transformat tot un panteó vibràtil (bruixes, goges, esperits del bosc i dimonis) en una mena de caricatura monstruosa, amb una ritualística paranormal. És per això que Gomis encaixa tan bé en les teories modernes sobre la bruixeria. Sobre la religiositat popular i altres aspectes que s'hi relacionen, considerats tots ells com un grup de funcions que estructuraven les societats. Éssers i creences que proporcionaven un relat amè sobre l'ignot. I que, en canvi, sota el paraigua interessat de l'Església van mutar. Per explicar-se les seves dissorts, els grups humans, esporuguits i desconfiats gràcies a la religió, van passar a disposar, com qui diu d'un dia per l'altre, de la bruixa maligna. Al cap del carrer, al darrere de tots els accidents, malvestats i contratemps. La bruixa convertida. La dona sàvia, solitària i misteriosa va esdevenir un agent del Mal. I l'Església va fomentar aquest tipus de creença malaltissa, a fi i efecte de presentar-se com la garant d'un món esporgat i segur. L'Església que se sustenta en un món de patotes sobre el més enllà, tant o més botit que aquell món pagà que diu contenir. Els inquisidors van tenir un plat a taula gràcies a les bruixes.

En tercer lloc, vostès també detectaran que Gomis participa del món que diu il·luminar. No se n'està, de posar exemples de collita pròpia, si serveixen per enriquir el recull d'històries sobre guariments inoïts, fets inversemblants i contalles farcides de màgia. No se n'està, tampoc, de donar per bones les informacions que li proporcionen els capellans i, atenció, les aportacions

del seu bon amic Mossèn Cinto Verdaguer. Sí, l'home que serpentejava entre llunàtics i encantats a la Casa de l'Oració de Barcelona, tot assajant exorcismes. I l'home que tantes imatges sobre la catalanitat químicament pura ens ha fornit, a partir d'excursions. Dit d'una altra manera, Gomis es debat tota l'estona entre l'objectiu i l'objecte de les seves investigacions. I, no obstant això, *La bruixa catalana* és, junt amb el seu apèndix estrella (*Catolicisme i superstició*), un recull sensacional, didàctic, enciclopèdic, i molt instructiu sobre les classes populars (i no tan populars) catalanes de finals del XIX principis del XX. Un resum del tresor que s'amaga al regne de la creença. Un conglomerat de figuracions i de pràctiques que connecta el poble català amb tots els altres pobles de la Terra. Perquè els mals d'ull, les bruixes, les màgies negres i blanques o el diable són idees (i realitats) universals.

Finalment, *La bruixa catalana* té un valor que Gomis no va poder preveure. A la vista del corpus que enfila, vostès convindran que, per fas o per nefàs, les coses no han canviat gaire. O gens. La gent segueix necessitant el misteri, tractar-lo, patir-lo i superar-lo, al marge dels preceptors oficials. El món d'avui no s'ha deslliurat, vés que no es pugui dissociar de la nostra condició, de les urpades del desconegut, de les fabulacions i de les explicacions de caire voleiadís. Deixin-me doncs, i per acabar, que faci de Gomis en miniatura.

L'autor d'aquest pròleg és amic d'un masover de la Vall d'en Bas, a la Garrotxa. Del senyor Bartomeu Costa. Vuitanta-un anys. I recorda que un dia de principis de l'any 2012 el va trobar moix. Alcaigut, perquè s'ha-

via mort el curandero d'Olot, en Melcior Galobardes, àlies en Casseca. Amb la mala sort, es deia, que no havia tingut temps de traspasar al seu fill tots els coneixements.

Casseca era força conegut. Tenia consulta al barri de Sant Roc. I no donava hora. Obria a quarts de cinc de la matinada, i fins les sis de la tarda la gent hi anava passant. Va tenir molta anomenada curant els mals d'ossos, musculars, i les depressions. Cobrava la voluntat. I el senyor Bartomeu Costa corria negre. No pas perquè al Centre d'Atenció Primària d'Olot no li poguessin pal·liar les malures o el desgast de la vellúria, tant o millor que el curandero. Ni era que desconfiés de les salmòdies de missa, perquè en realitat no hi ha anat mai, a sentir-les. No. Corria enfosquit, tot dient: «És que en Casseca ens coneixia més bé que ningú.»

ADRIÀ PUJOL CRUELLS

NOTA SOBRE L'EDICIÓ

En donar a la publicació l'obra inèdita de *La bruixa catalana*, de Cels Gomis i Mestre, nascut a Reus el 6 de gener de 1841, volem fer conèixer que aquest treball es trobava en preparació ja l'any 1910 segons avisos publicats a les pàgines de la «Biblioteca Folklorica del Centre Excursionista de Catalunya». Malauradament, a la seva mort, ocorreguda el 13 de juny de 1915 a Barcelona, l'obra continuava inacabada i havien de passar tots aquests anys abans de poder sortir a llum.

Per a la compaginació d'aquest treball, ens ha estat de molta ajuda l'esquema de l'índex deixat per l'autor, al qual hem procurat adaptar-nos sempre que ha estat possible. Una part dels capítols estaven ja iniciats, alguns han sofert modificacions i un altre, de «Quiromància i cartomància», hem decidit suprimir-lo per falta del material.

El capítol «La bruixa i les tempestats», programat inicialment, ha estat ampliat amb les parts sobre brui-xeria que hem extret d'un altre manuscrit inèdit per a una nova edició del seu llibre *Lo llamp y'ls temporals*,

publicat a Barcelona l'any 1884 per l'Associació d'Excursions Catalana. Hem considerat interessant fer-ho així comptant els anys transcorreguts d'ençà de la seva publicació, i especialment perquè aquesta obra és una vertadera raresa, car es troba completament exhaurida de fa molts anys.

Hem deixat finalment per a l'apèndix la resta del material que hem considerat interessant o curiós i que no ha trobat cabuda a d'altres llocs.

El material que compon aquesta obra, aplegat al llarg de molts anys, en una època prenortativa, i mai redactat en forma de llibre, presentava incoherències lingüístiques serioses que dificultaven l'adopció d'un criteri a l'hora de la transcripció. Per aquesta raó, atès que l'interès de les informacions recollides no radica tant en l'especificitat lingüística com en el contingut, hem optat per uniformar-lo i normalitzar-lo gramaticalment, respectant-ne, però, tota la riquesa lèxica, com, de ben segur, hauria fet l'autor mateix.

CELS GOMIS I SERDAÑONS

Barcelona, desembre de 1985

Abreviatures utilitzades en aquesta obra:

AEC	Associació d'Excursions Catalana
CEC	Centre Excursionista de Catalunya
CGS	Cels Gomis i Serdañons
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>
GEC	<i>Gran enciclopèdia catalana</i>

La bruixa catalana

PRÒLEG

L'antic món ha desaparegut completament. Les estàtues dels déus, que personificaven totes les forces, totes les manifestacions de la natura, jeuen esmicolades entremig de les romegueres, les ortigues i els cardots que creixen entorn dels seus temples enrunats.

La pitonissa grega ha caigut de l'artístic trespeus de d'on pronunciava els seus oracles tirant fulles de llorer al foc.

Les sibil·les romanes, entre les quals sobresurt la de Cumes, cantada per Virgili a *L'Eneida*, han fugit de les coves tenebroses que habitaven.

La druídessa de mantell blanc no endevina ja l'esdevenidor ni fa cap mena de prodigis, mentre seu a l'ombra de les velles alzines dels feréstecs i impenetrables boscos de les Gàl·lies.

La nimfa Egèria de Roma, amiga i consellera de Numa; els tan famosos oracles de Delfos i Patara, de

Dodona i Leucada han emmudit per sempre i s'han perdut en la nit boirosa del passat.

El foc sagrat, que les pures vestals conservaven, s'ha apagat. La religió, que divinitzava totes i cadascuna de les formes de la naturalesa, ha mort.

Les poètiques metamorfosis de les antigues mitologies han estat esborrades amb la seca esponja de l'anatema, fulminades per la religió que les ha substituïdes.

Avui busquem en va nàiades a les fonts i nimfes als rius, faunes i hamadríades als boscos, tritons i sirenes als mars.

L'única cosa que ens resta de tantes rialleres creacions de la poètica fantasia oriental és el sàtir, que encara de tant en tant llança una riallada estrident mofant-se dels que pretenen anul·lar la natura.

Riure! Quina profanació! Riure en un món que no és més que una vall de llàgrimes; en aquesta terra considerada sols com un trist desterrament, com un camí erm per on hem de passar per arribar a la nostra desitjada pàtria! Anatema! Anatema!

El culte a la natura ha mort per sempre.

Qui podrà anorrear més completament la terra serà l'home més perfecte. La mortificació, el cilici i el dejuni són els mitjans que la nova religió ofereix a l'home per abatre els desigs de la carn i per arribar a aquest estat de perfecció.

Foragiteu de vosaltres l'amor, aquesta impúdica flama que fa viure i glatir tot el que hi ha al món. L'amor és la vida i l'home només ha de pensar en la mort, que és la seva deslliurança. La virginitat és la summa perfecció.